

Սուսաննա ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ
 Երևանի պետական համալսարան

**ԳԵՐՄԱՆԵՐԵՆԻ ԲԱՌԱԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ
 ՌԻՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ**

Հայրնի է, որ բառակազմական ձևերի հետ սերտորեն առնչվում են դրանց ածանցյալ կազմությունների իմաստները: Այդ կազմությունների ուսումնասիրության ժամանակակից միտումներն ուղղված են նրանց գործառույթային առանձնահատկությունների բացահայտմանը: Այդ առումով, գերմաներենում, որպես բառակազմական հատուկ միջոցներ, առանձնացվում են, այսպես կոչված, «կոմբինեմները» (համակցությունները) և համաձանցները, որոնք արդի գերմանագիտության մեջ մեկնաբանվում են ոչ միանշանակ: Սույն հոդվածում փորձ է արվում բացահայտել նշված ձևերի էությունը, ինչպես նաև դրանց գործառույթային առանձնահատկությունները:

Բանալի բառեր. բառակազմություն, ածանցյալ ձևեր, համակցություն, համաձանց, ձևույթային կազմություն, քերականական իմաստ, ածանցում, բառային իմաստ, համարժեքություն, ցիրկումֆիրս

Ընդհանրապես ցանկացած լեզվի բառակազմական յուրահատկություններին անդրադառնալիս հարկ է նշել, որ այդ առումով լեզվի նախնական ձևերի առաջացումը և հետագայում իմաստակիր միավորների հիման վրա նոր ձևերի ստեղծումը նույնական չեն: Առաջին դեպքի համար կարևոր է առանձին հնչյուններից բառաձևերի կազմավորման հանգամանքների պարզաբանումը, իսկ երկրորդում՝ արդեն գոյություն ունեցող ձևերից նորերի առաջացման սկզբունքների սահմանումը: Երկրորդ դեպքի առկայությունը նպատակ ունի բացահայտել կոնկրետ լեզվի բառակազմական միտումները և օրինաչափությունները, եթե նկատենք, որ դրանք լեզուների համար միասնական չեն: Արդի գերմաներենը ևս բնութագրվում է բառակազմական կաղապարների կազմության իրեն բնորոշ առանձնահատկություններով, որոնք ձևավորվել են նրա պատմական զարգացման ընթացքում: Ակնհայտ է մեկ հանգամանք, որ գերմաներենի ինչպես վաղ, այնպես էլ արդի փուլին բնորոշ է բառային նոր միավորների ստեղծումը թե՛ բնիկ և թե՛ օտար ձևերի հիման վրա: Միևնույն ժամանակ, եթե գերմաներենի վաղ փուլում օտար բաղադրիչով կազմություններում գերակշռում էին հունարենից և լատիներենից փոխառյալ տարրերը, ապա այսօր դրանց կողքին մեծ թիվ են կազմում անգլերենից և ֆրանսերենից վերցված ձևերը, որոնք նաև իրենց բնույթով համարժեք չեն, քանի որ կարող են լինել ինչպես առանձին բառեր, այնպես էլ տար-

բեր ածանցյալ կազմություններ: Ինչ վերաբերում է բնիկ ձևերից նոր միավորների ստեղծմանը, ապա այստեղ կարելի է առանձնացնել մի քանի միտումներ.

– քերականական գործառույթի փոփոխության միտում կամ խոսքի-մաստային փոխանցում, ինչպես՝ zart (ած.) → Zartheit (գոյ.) կամ bergen (բայ) → Bergung(գոյ.) կամ wackeln (բայ) → wacklig (ած.) և այլն:

– Նոր ձևի առաջացում առանց քերականական գործառույթի փոփոխության կամ առանց խոսքիմաստային փոխանցման, ինչպես՝ gelb (ած.) → gelbig (ած.), sozial (ած.) → asozial (ած.) կամ Kind (գոյ.) → Kindchen (գոյ.) և այլն:

– Կարգային փոփոխության միտում, ինչպես՝ sensible (հատկանիշ) → Sensibelchen (առարկա) կամ sensible (հատկանիշ) → sensibilisieren (գործունեություն), Gold (առարկա) → vergolden (գործունեություն) և այլն:

– Նոր ձևերի ստեղծում առանց կարգային փոփոխության, ինչպես՝ zart (հատկանիշ) → Zartheit (հատկանիշ) կամ bergen (գործունեություն) → Bergung (գործունեություն) կամ wackeln (գործունեություն) → wacklig (գործունեություն), Lyrik (առարկա) → Lyriker (շնչ. առարկա) և այլն:

Ինչպես տեսնում ենք, նոր բառակազմական միավորների ստեղծման համար կարևոր դեր են խաղում գերմաներենի տարբեր կարգի բնիկ ածանցները, որոնց միջոցով էլ ձևավորվում են համապատասխան կաղապարները: Այս առումով կարող ենք նշել, որ գերմաներենի զարգացման ընթացքում առաջացել են բազմաթիվ արդյունավետ նշանակությամբ նախածանցներ, վերջածանցներ և միջածանցներ: Ընդ որում այստեղ նախածանցները հիմնականում փոխարինելի չեն, քանի որ դրանք ամբողջ բառի քերականական հատկանիշները չեն բնութագրում: Այն դեպքերում, երբ նախածանցը այնուամենայնիվ արտացոլում է ամբողջ բառի քերականական հատկանիշները (ինչպես՝ bedachen, verarmen), այն կատարում է հիմնական իմաստի ճշգրտում՝ առանց վերջինիս փոփոխության: Մնացած դեպքերում նախածանցների միջոցով արտահայտվում են բառային նոր իմաստներ: Այդ առումով արդի գերմաներենի be-, ge-, er-, ver-, zer-, ent- և այլ նախածանցները բնութագրվում են բառակազմական լայն գործառույթով: Դրան հակառակ այս լեզվի վերջածանցները հանդես են գալիս որպես հիմքի հետ կապակցված միավորներ՝ հաղորդելով դրանց լրացուցիչ ածանցական իմաստներ: Գերմաներենում առավել գործածական են -heit, -lich, և -ig վերջածանցները, որոնք ձևավորվել են նրա զարգացման վաղ փուլերում և արդի լեզվում բավականաչափ արդյունավետ են: Միջածանցներն ընդհանուր առմամբ, ժամանակակից գերմաներենում լայն տարածում չունեն, իսկ եթե այդպիսիք առանձնանում են, ապա դրանք միանշանակ չեն մեկնաբանվում, ինչպես, օրինակ՝ Republik-an-er ձևում an-ը ոմանք համարում են միջածանց, ոմանք էլ՝ համածանց: Այս խնդրին կանդրադառնանք ստորև, իսկ որպես գերմաներենի բնիկ կազմություններ կառանձնացնեինք, այսպես

կոչված, եզակի միավորները, որոնք զարգացման պատմական հիմք ունեն և հանդես են գալիս միայն մեկ ձևով, ինչպես, օրինակ՝ *Bräutigam*, որի հիմքում հին բարձր գերմանական *gomo* «մարդ» ձևն է, կամ *Veilchen* – հ.բ.գ. *fiol* «մանուշակ», *Unflat* – միջին բարձր գերմաներեն *flat* «մաքրություն», *ledig* – հ.բ.գ. *lid* «մաս» և այլն:

Ինչ վերաբերում է գերմաներենի բառաբարդմամբ ստեղծվող տարբեր բառակազմական կաղապարներին, ապա այստեղ գործում է դեռ լեզվի վաղ շրջաններից եկող միտումը, ըստ որի, գերմաներենի բաղադրյալ ձևերին բնորոշ է հարադրական տիպը, որտեղ հիմնական իմաստ կրող բաղադրիչը, անկախ բառի կառուցվածքից, գրավում է վերջահար դիրք (ինչպես հայերենում), իսկ բառային շեշտը կրում է նախահար բաղադրիչը: Այս միտումը շարունակում է գործել նաև արդի գերմաներենում և ընկած է բաղադրյալ ձևերի հիմքում:

Ժամանակակից գերմաներենի բառակազմության մեջ այսօր կարելի էր դեր ունեն օտար բառերի ներմուծմամբ նոր ձևերի ստեղծման միտումները: Ընդհանրապես դեռ գերմաներենի ձևավորման վաղ շրջանում բազմատեսակ շփումների հետևանքով այլ լեզուներից փոխառվել են ոչ միայն առանձին բառեր, այլև տարաբնույթ ածանցներ և նույնիսկ օտար բառակազմական կաղապարներ: Եթե հետևում ենք գերմաներենում օտար բառերի ներթափանցման և ապա դրանց բնիկ բառապաշարի հետ միաձուլման վերաբերյալ դեռ 15-րդ դարից իրականացված բազմաթիվ հետազոտությունների արդյունքներին, ապա պարզ է դառնում, որ այստեղ գործող միտումները էականորեն տարբերվում են բնիկ ձևերի ստեղծման միտումներից, քանի որ ժամանակի ընթացքում դրանք անընդհատ փոփոխությունների են ենթարկվել: Նշված փոփոխություններն առաջին հերթին պայմանավորված են եղել տարբեր ժամանակաշրջաններում տարբեր լեզուների հետ գերմաներենի առավել կամ նվազ շփումների աստիճանով, որի հետևանքով փոխվել են նաև օտար ձևերի կազմության համապատասխան կաղապարները: Այսպես, օրինակ, եթե գերմաներենի վաղ շրջաններում այդ կաղապարները կրում էին հունարենի և լատիներենի ազդեցությունը, իսկ այնուհետև նաև ֆրանսերենինը, ապա այսօր գերակայում են անգլերենի ազդեցությամբ ձևավորված կաղապարները: Այսուհանդերձ կարելի է փորձել, բացահայտել օտար ձևերի հիման վրա ստեղծվող և ընդհանուր հատկանիշներով բնութագրվող բառակազմական կաղապարները: Որպես այդպիսին կարելի է դիտարկել ձևաբանական-շարահյուսական և բառային-իմաստաբանական կաղապարները, որոնք ամբողջացվել են գերմանագետներ Վ. Ֆլայշերի և Ի. Բարտցի կողմից /տե՛ս Fleischer, Bartz, 1995: 53/: Նման կաղապար է, օրինակ, բայական -ieren և ածականական -abel ածանցներով կազմվող ձևերը (*dokumentieren*, *demonstrieren*, *akzeptabel*, *deklinaabel*), որոնք գերմաներենի արդի փուլում բնութագրվում են բարձր արդյունավետությամբ և դրանց օգնությամբ ստեղծվում են բազմաթիվ

նորաբանական կազմություններ: Նույնպիսի արդյունավետությամբ են աչքի ընկնում նաև գոյականական -ität և -ismus ածանցներով կազմվող կաղապարները (Lokalität, Solidarität, Konformismus, Masochismus և այլն): Ընդ որում, եթե առաջին տիպի կաղապարը կարող ենք դիտարկել որպես ձևաբանական-շարահյուսական, ապա երկրորդը՝ բառային-հմաստաբանական կաղապար: Կարևոր մի դիտարկում ևս. օտար ձևերի հիման վրա ստեղծված կաղապարները կարող են ենթարկվել նաև գործառույթային փոփոխությունների, ինչպես, օրինակ, եթե օտար ծագման -itis ածանցով կաղապարները առավելապես գործածվել են բժշկական տերմինաբանության մեջ (ինչպես՝ Bronchitis, Dermatitis և այլն), ապա այսօր դրանք ունեն նաև ընդհանուր լեզվական կիրառություն, ինչպես՝ Computeritis «համակարգչամոլ», Neutralitis «իրեն գերչեզոք պահող» կամ Berlusconitis «բեռլուսկոյանման» և այլն: Այս ամենով հանդերձ, կցանկանայինք անդրադառնալ գերմաներենի բառակազմության այնպիսի երեկոյանների, որոնք առաջացել են նրա զարգացման վերջին շրջանում և նրանց նկատմամբ միանշանակ մոտեցում դեռևս գոյություն չունի, թեև գտնվում են գերմանագետների ուշադրության կիզակետում: Խոսքն այստեղ գերմաներեն Kombinem (համակցություն) և Konfix (համաձանց) հասկացությունների մասին է, որոնք առավելապես վերաբերում են օտար ձևերի բառակազմությանը: Նշված հասկացությունների հնարավորինս ճշգրիտ ընկալման հիմքում այն մոտեցումն է, որ ցանկացած լեզվի բառային կազմում կարելի է տարբերակել ինքնուրույն և կապակցված գործածությամբ բառեր: Ընդ որում երկրորդ տիպի համար կարևոր է նաև նրանց նոր լեզվական նշաններ կամ բառեր կազմելու ունակությունը, քանի որ դրանց հիմնական գործառույթը ածանցյալ ձևերի կազմությունն է: Ամեն դեպքում, ելնելով վերոհիշյալ մոտեցումից, կարելի է առանձնացնել հետևյալ բառային միավորները.

1. Ինքնուրույն կամ «ազատ» գործածությամբ միավորներ, որոնց օգնությամբ կարող են նոր ձևեր կազմվել: Դրանք գիտական գրականության մեջ հանդես են գալիս որպես բառ, հիմնական ձևույթ, արմատական կամ հիմքային ձևույթ, բառահիմք, արմատ, հիմք և այլն:

2. Ոչ ինքնուրույն կամ կապակցված միավորներ, որոնք ըստ իրենց գործառույթի կարելի է բաժանել երկու խմբի.

ա) միավորներ, որոնք բացառապես նոր բառերի կազմությանն են ծառայում (ածանցներ, նախաձանցներ, վերջաձանցներ) և իրականացնում են ձևակազմիչ գործառույթ:

բ) միավորներ, որոնք ծառայում են թեքական ձևերի կազմությանը և կոչվում են թեքույթներ, հաճախ նաև քերականույթներ:

Նշենք նաև, որ գերմաներենում ինքնուրույն միավորներն ամբողջովին «ազատ» չեն լինում, քանի որ դրանք լեզվական արտահայտություններում հաճախ իրացվում են որպես զրո-ձևույթներ՝ հակադրվելով թեքական ձևույթներին (ինչպես, օրինակ, der Mann ist ledig), որը ումանք

հիմք-ձևային են անվանում: Ասվածից հետևում է նաև, որ նույն մոտեցմամբ ածանցները պետք է դիտել որպես երկրորդային բառային միավորներ, թեև դրանք միայն բառակազմական գործառույթ ունեն: Սույն մոտեցման տարբերությունն ավանդականից այն է, որ այստեղ կարևոր է համարվում ոչ թե բառակազմական միավորների իմաստային կամ կառուցվածքային յուրահատկությունները, այլ գործառույթը, ըստ որի ունենում ենք ինքնուրույն գործածությամբ հիմք-ձևային (բառեր) և ոչ ինքնուրույն գործածությամբ ածանցներ: Այս պարագայում յուրաքանչյուր լեզվի բառակազմության մեջ դրսևորվում են իրեն բնորոշ համակցական կաղապարները: Գերմաներենում, ինչպես նշվեց, այսպես կոչված գրո-ձևային համակցությունների որոշ ածանցյալ ձևեր չեն կարող բառային այլ տարբերակներ ունենալ, ինչպես deftig, fähig, garstig, hurtig, ledig և նման այլ ձևերից հնարավոր չէ առանձնացնել deft, fah, garst, hurt, led բաղադրիչները՝ որպես -ig-ի հետ համակցական միավորներ, քանի որ դրանք արդի գերմաներենում անկախ գործառույթ չունեն:

Ընդհանրացնելով արդի գերմաներենի բառակազմության և հատկապես բառաբարդման սկզբունքները, գերմանագետ Գ. Շմիդտը /տե՛ս Schmidt, 2005: 95/ դրանք դիտում է մեկ գործընթացի մեջ և անվանում է համակցում, իսկ արդյունքը՝ համակցություն (Kombinem): Ոմանք վիճարկում են այս մոտեցումն այն հիմնավորմամբ, որ որպես համակցության արդյունք արդեն գոյություն ունի Komposition տերմինը, իսկ Kombinem-ը այնքան էլ ճշգրիտ չէ /Dittmar, 2005: 78/: Հետագայում Գ. Շմիդտը ճշգրտում է, որ Kombinem եզրույթն իր մեջ ներառում է «բարդության բաղադրիչ, բառակազմական միավոր» կամ «բառակազմական ձևային» հասկացությունները և ինքն այդ եզրույթով ընդհանրացնում է նշված տարրերի գործառույթային առանձնահատկությունները /տե՛ս Schmidt նույն տեղում/: Մեր կարծիքով, Kombinem հասկացությունը Գ. Շմիդտը առաջարկում է տարբերակելու համար բառակազմական մեկ այլ նոր միջոցներից մեկը՝ համաձանցը (Konfix), որը նույնպես գերմանագետների կողմից դեռևս միանշանակ չի ընդունվում, սակայն այսօր բավականաչափ տարածում ունի:

Այսպիսով, մինչ համաձանցի առավել հանգամանալից քննությունը, փորձենք պարզել, թե ինչ հարաբերության մեջ պետք է դիտարկել Kombinem-ը: Նախ, ելնելով վերոհիշյալ մեկնաբանություններից, պետք է ընդունել, որ Kombinem-ը (թերևս կարելի է անվանել համակցորդ) չունի բառային նշանակություն և հանդիսանում է համակցությունների բաղադրիչ: Ավանդական մոտեցմամբ դրանք տարաբնույթ ածանցներ են՝ առանց հիմքակազմիչ և բաղադրակազմիչ գործառույթի, ինչպես, օրինակ, Spielothek, Videothek կազմություններում -thek բաղադրիչը: Համեմատելով նմանատիպ այլ կազմություններ ևս, գալիս ենք այն եզրակացության, որ դրանք հիմանականում օտար ծագման միավորներ են և պետք է են-

թաղրել, որ ի տարբերություն ածանցների, համաձանցներն այլ կառուցվածք և այլ գործառույթ պետք է ունենան:

Համաձանց (Konfix) եզրույթը գերմանագիտության մեջ առաջին անգամ կիրառվել է Գ. Շմիդտի կողմից նախորդ դարի 80-ական թվականներին /Schmidt, 2005/ և նրա կողմից այն ներկայացվել է որպես բառակազմական այնպիսի միջոց, որն իր բառային նշանակությամբ հանդերձ՝ ինքնուրույն բառային գործառույթ չունի և հանդիսանում է միայն բառաբարդման միավոր, ինչպես՝ Bio-gemüse «բիոլոգիապես մաքուր բանջարեղեն», invest-ieren «ներդնել», ինչպես նաև Herbi-zid, Bakterio-zid (-zid «դեղամիջոց») և այլն: Բերված օրինակներում ընդգծված ձևերը տվյալ բարդություններում ունեն բառային նշանակություն, սակայն որպես ինքնուրույն բառ չեն դիտարկվում: Բացի այդ, ինչպես տեսնում ենք, համաձանցները կարող են բարդ բառի կազմում լինել ինչպես նախահար, այնպես էլ վերջահար դիրքերում:

Սակայն, ինչպես ընդհանրապես լեզվաբանության, այնպես էլ գերմանագիտության մեջ միանշանակ մոտեցում համաձանցների բնութագրման հարցում մինչ այժմ գոյություն չունի: Ռուս լեզվաբան Վ. Մարկովն օրինակ, համաձանցը բնութագրում է որպես երկկողմ բառակազմական ձևույթ, որի օգնությամբ բարդացվում է բառահիմքը՝ նախահար և վերջահար դիրքերում միաժամանակ, ինչպես՝ -снег-, под-снеж-ник (համաձանցն է под...ник կազմությունը) կամ -дом-, без-дом-ный (без...ный) և այլն /Марков, 2001: 104-109/: Գերմանագետ Ի. Բարտցն էլ գտնում է, որ թեև ոմանք գերմաներենի համաձանցները համարում են օտար ծագման, սակայն դրանք կարող են լինել նաև բնիկ, ինչպես՝ stief- (Stieffamilie «խորթ ընտանիք»), zimper- (zimper-lich «գերզգայուն») և այլն /Bartz, 2005: 108/:

Այս առումով հիշատակման է արժանի գերմաներենի ռուսերենին նմանվող երկկողմ բառակազմական ge...-e համաձանցը, որն ավանդաբար կոչվում է Zirkumfix և ըստ էության միակն է այս լեզվում: Նշված ձևը հիմնականում ծառայում է գործողություն արտահայտող գոյականների կազմությանը, ինչպես՝ Gedränge, Gerede, Gerufe, Geschaue և այլն: Այն ունենալով բառակազմական անսահմանափակ հնարավորություններ, այդուհանդերձ դիպվածային գործառույթ ունի, ինչպես՝ “Das Wetter bis Samstag früh: Ungut launisch im Norden, zwangsneurotisches Geregne, Geböse und Geschauere im ganzen Land.” /Frankfurter Allgemeine, 2017: 7/. Նույն ածանցի միջոցով հաճախ կազմվում են նաև բացասական իմաստ արտահայտող ձևեր՝ անկախ դրանց հիմքում ընկած բայական իմաստներից, ինչպես, օրինակ՝ Gerede des Bundespräsidenten zu sprechen, ist einigermaßen despektierlich. : Շատ հազվադեպ ge...e համաձանցը ծառայում է որոշ հավաքական գոյականների կազմությանը, օրինակ՝ Gebirge, Gemälde, Gebäude, Gestänge ձևերը: Ծագումնաբանության տեսակետից տվյալ ածանցյալ կազմությունը վկայվում է դեռ միջին գերմաներենի

շրջանից, որտեղ այն իրականացրել է նույն գործառույթը: Այդ շրջանից են վկայում, օրինակ, Geäst, Gebüsch, Gewässer, Gewölk, Gewitter և այլ բառեր /տե՛ս Motsch, 1999: 32/: Այս ամենով հանդերձ համաձանցի ժամանակակից ըմբռնումները տարբեր են և Zirkumfix-ը, որը բառի կառուցվածքում երկկողմանի ընդգրկում ունի, այսօր գերմաներենում որպես արդյունավետ բառակազմական միջոց չենք կարող դիտարկել:

Ստորև փորձենք քննարկել համաձանցների էության վերաբերյալ գերմանագիտության մեջ առկա դրույթները: Այսպիսով, առաջին հարցն այն է, թե արդյոք համաձանցներն իրականում բառային նշանակություն ունեն: Կարծում ենք, այս հարցում որոշակի պարզություն կարող է առաջանալ գերմաներենի համապատասխան ձևերի իմաստների լիարժեք մեկնաբանությունից, ինչպես օրինակ՝ Bioladen ձևն ըստ էության ընկալվում է որպես biologischer Laden-ի հապավում, որը բառացի նշանակում է «բիոլոգիապես մաքուր ապրանքների, սննդամթերքի խանութ» կամ Euromarkt - europäischer Markt «եվրոշուկա», Ökotourismus - ökologischer Tourismus և այլն: Մյուս կողմից, սակայն, դրանց հիմքում տարբեր ձևաբանական կազմություններ են իրենց բառային իմաստով, ինչպես՝ Bio(logie) կամ Euro(pa), որոնք վերականգնվում են տարբեր կերպ: Ուստի դրանք բառային հապավումներ չեն կարող լինել, իսկ վերը բերված իմաստաբանական ընկալումները միանշանակ չեն: Այլ կերպ ասած՝ biologischer Laden-ը (Bioladen-ի համար), europäischer Markt-ը (Euromarkt-ի համար) կամ ասենք Ökofreak «բիոլոգիապես մաքուր սնունդ նախընտրող» կազմությունները նույնական ձևերի կրճատումների հիման վրա չեն կազմվում: Հետևաբար ծառանում է նաև դրանց ընդհանրապես ինքնուրույն բառեր դիտարկելու հարցը: Այս առումով Վ. Մոտշը կարծում է /տե՛ս Motsch, 1999: 215/, որ bio-, invest- և նման այլ բաղադրիչները կարելի է համարել բառեր, որոնց բառային նշանակություններն առկա են այն լեզուներում, որոնցից փոխառվել են այդ ձևերը: Սակայն, ինչպես վերը տեսանք, դրանք գերմաներենում վերծանելիս ներկայացվում են առավելապես բնիկ ածանցների (հատկապես՝ -isch) միջոցով, որը Հ. Վելեմանն անվանում է «աձանցների փոխանցում» /Wellemann, 1998: 112/: Այսինքն, նշված փոխառյալ կազմություններն արդյունավետ են բնիկ ձևերի միջոցով և, բացի այդ, ոչ բոլոր համաձանցներն են գերմաներենում օտար ծագման: Հետևաբար համաձանցները, անկախ դրանց ծագումից, գերմաներենում ինքնուրույն բառերի գործառույթ չունեն, եթե նկատի ունենանք նաև, որ aer-, agr-, bio-, -drom, geo-, honor-, -phil, -nom և այլ որպես համաձանց համարվող կազմությունները գերմաներենում լծորդական ձևեր չունեն: Այլ կերպ՝ համաձանցները գերմաներենում օժտված են որոշակի բառային իմաստով, սակայն ոչ լիարժեք ձևով:

Որոշ լեզվաբաններ էլ առաջարկում են քննարկվող կազմությունները դիտարկել որպես սովորական աձանցներ, քանի որ դրանք առանձին գործառույթ չունեն և իմաստի տեսակետից էլ կարծես լիարժեքությամբ

չեն բնութագրվում /Klosa, 1996: 47/: Առաջին հայացքից նման մոտեցումը թվում է իրական, եթե չենք նկատում այն հանգամանքը, որ համաձայն-ները հիմնականում հիմքակազմական նշանակություն ունեն: Բացի այդ նշված հեղինակներին շփոթեցնում է գերմաներենում առկա, ոչ հիմքակազմ գործառույթով mini-, makro-, poly- և post- միավորները, որոնք նույն-պես համեմատվում են համաձայնների հետ: Նշենք, որ համաձայնների կարևոր տարբերակիչ հատկանիշը, եթե նկատի ունենանք, որ լատ. *configere* նշանակում է «միմյանց հետ կապել, կապակցել», սերտ կապակցվածությունն է բառահիմքի հետ և ոչ թե ածանցական կամ վերաբերական իմաստ արտահայտելը: Թերևս այդ պատճառով է, որ մի շարք այլ գերմանագետներ այստեղ քննարկվող միավորները համարում են կիսաձայններ, կարծելով, որ դրանք համարժեք են գերմաներենի բարդ ձևերում հանդիպող և իրենց նախնական բառային նշանակությունը կորցրած բաղադրիչների հետ, ինչպես՝ *Riesenärger*, *schweinkalt*, *Affenhitze* կամ *hoffnungsvoll*, *ideenreich*, *akzentfrei* և այլն: Ընդ որում, վերջիններս հանդես գալով նախաձայնային և վերջաձայնային դիրքերում, առավել-լապես իրացնում են բառային հիմնական իմաստի սաստկացման գործառույթ: Ի տարբերություն համաձայնների, կիսաձայն կազմող բաղադրիչները բարդ կազմությունից դուրս նաև որպես ինքնուրույն բառեր են հանդես գալիս:

Հետաքրքիր է նաև, որ մի շարք լեզվաբաններ համաձայնները բացառապես նորաբանական կազմություններ չեն համարում և գտնում են, որ դրանց կարելի է հանդիպել նաև լեզվի տարածամանակյա փաստերում, թեև դրանք եզակի դրսևորումներ են, ինչպես, օրինակ՝ *Lindwurm*, *Schornstein*, *Himbeere* և այլն, որտեղ ընդգրկված բաղադրիչները ժամանակակից լեզվում այլևս ինքնուրույն իմաստով չեն բնութագրվում /Donalies, 2008: 91/ և չունեն այսպիսի արդյունավետություն, ինչպես մյուսները: Կարծում ենք, համաձայններին բնորոշ վերը նշված յուրահատկությունների պատճառով դժվար հիմնավորելի է գոյություն ունեցող այն կարծիքը, թե դրանք որպես հարադիր բարդությունների անցում կարող են դիտարկվել: Ուստի, կատարված վերլուծությունից ելնելով, կարող ենք գալ հետևյալ եզրակացությունների.

- Համաձայնները բառեր չեն կարող համարվել, քանի որ ինքնուրույն բառային գործառույթ չունեն:
- Դրանք չեն կարող դիտարկվել նաև որպես բառային հապավումներ (ինչպես *Azubi* կամ *euro*-), քանի որ տարբեր բարդություններում միասնական նշանակությամբ հանդես չեն գալիս:
- Համաձայնները չի կարելի դասել բառակազմական ածանցների թվին, քանի որ դրանք, ի տարբերություն վերջինների, կարող են համակցվել ինչպես միմյանց, այնպես էլ մյուս ածանցների հետ, իսկ դրանց արտահայտած իմաստներն էլ հիմնականում ունեն բառային նշանակություն:

– Այդ միավորները չեն կարող համարվել նաև կիսաձանցներ, քանի որ բարդությունից դուրս որպես ինքնուրույն բառեր չեն իրացվում, ինչպիսիք կիսաձանցներն են:

Այդ դեպքում առաջանում է համաձանցների բնութագրական հատկանիշների տարբերակման հարցը, որը կարելի է պատկերացնել հետևյալ կերպ.

– որպես կարևոր հատկանիշ պետք է առանձնացնել դրանց սերտ կապը բառահիմքի հետ և ինքնուրույն գործառույթի բացակայությունը:

– Մյուս հիմնական հատկանիշը համաձանցների հիմքակազմիչ յուրահատկությունն է, որը համարվում է կենսունակության կամ (արդյունավետության) չափանիշ:

Այլ կերպ՝ նշված յուրահատկության շնորհիվ լեզվում կարող ենք ունենալ դրանց օգնությամբ կազմվող բազմաթիվ բարդ ձևեր: Ընդ որում համաձանցները բարդության կազմում կարող են համակցվել նաև անմիջականորեն և միջնորդավորված, ինչպես, օրինակ՝ Thermik, thermisch կամ Geolog և geologisch:

– Համաձանցների մեծ մասը, հատկապես bio-, fanat-, honor-, ident-, invest-, rhythm- և այլն, հանդես են գալիս բառասկզբում. հմմտ. Biojoghurt, Biotop, biotisch, Fanatiker, fanatisch, Honorar, honorabel, honorieren, Identität, identisch, identifizieren, investieren, Rhythmik, rhythmisch և այլն:

Բառավերջում հիմնականում ունենում ենք -id և phil- համաձանցները, ինչպես՝ Herbizid, Bibliophil «գրքասեր» և այլն:

Ինչպես վերը նշվեց, գերմաներենի համաձանցները հիմնականում օտար ծագում ունեն, այդ պատճառով ոմանք դրանց համար գործածում են «եվրոլատինիզմներ» նորաբանությունը: Գործառույթի տեսակետից վերջիններս հաճախակի հանդիպում են է. Դոնալիսի հրապարակումներում՝ հատկապես բժշկագիտական և բնագիտական բնույթի այլ տեքստերում /Donalies, 2008: 13/:

Ինչ վերաբերում է այն հարցին, թե այլ լեզուներում ևս կարելի է արդյոք նշված բառակազմական երևույթը նկատել, ապա ասենք, որ եթե ընդունում ենք համաձանցների հատկապես օտար ծագման և դրանց հիմնականում բնագիտական տեքստերում իրացման բնույթը, ապա հայերենում ևս աերո-, բիո-, գեո-, թերմո- և այլ նման փոխառյալ ձևերը, որոնք համարվում են բարդ բառերի բաղադրիչ տարրեր, կարող էին դիտարկվել որպես համաձանցներ, եթե հանդես գային բնիկ արմատական ձևերի հետ, սակայն, իրականում այստեղ դրանք ամբողջությամբ փոխառված բարդ ձևերի բաղադրիչներ են, ինչպես՝ աերո-, թերապիա, աերոնոմիա, բիոլոգիա, բիոսֆերա, գեոլոգիա, թերմոդինամիկա, թերմոն և այլն, որոնք արդի հայերենում շատ դեպքերում ունեն իրենց բնիկ օդաբուժություն, կենսաբանություն, կենսոլորտ, երկրաբանություն և այլ համարժեքները: Ինչ վերաբերում է ուսերենում համաձանցի առկայությանը, ապա, ինչպես վերը տեսանք, այստեղ կարևորվում է միայն այն

հանգամանքը, որ համաձանցն իր կառուցվածքով երկու կողմից «ընդգրկում է» արմատական ձևը, այդ պատճառով էլ երբեմն այն անվանվում է *циркумфикс*: Վ. Մարկովի կարծիքով համաձանցը տարբերվում է նախաձանցից և վերջաձանցից միայն իր հիշյալ կառուցվածքային առանձնահատկությամբ /Марков, 2001: 102/:

Ամփոփելով վերը ներկայացված վերլուծությունները, ավելի ընդունելի ենք համարում «եվրոլատինիզմ» եզրույթը, գերմանագետների կողմից սահմանվող համաձանցի փոխարեն՝ հաշվի առնելով աշխատանքում նշված յուրահատկությունները:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Марков В. М. Замечания о конфикации в современном русском языке // *Избранные работы по русскому языку*. Казань, 2001.
2. Bartz J. Nomination durch Wortbildung. Leipzig, 2005.
3. Der Duden, Bd.4, Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich, 1995.
4. Dittmar E. Form und Distribution der Fremdwortsuffixe im Deutschen // *Dokumentation germanistischer Forschung, Fremdwortbildung*. Berlin, 2005, № 6.
5. Donalies E. Das Konfix // *Deutsche Sprache*. Mannheim, 2008, № 6.
6. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen, 1995.
7. Klosa A. Negierende Lehnpräfixe des Gegenwartsdeutschen. Heidelberg, 1996.
8. Motsch W. Deutsche Wortbildung in Grundzügen. Berlin, 1999.
9. Wellemann H. Die Wortbildung. Berlin, 1998.
10. Schmidt G. Das Kombinem // *Dokumentation germanistischer Forschung, Fremdwortbildung*. Berlin, 2005, № 6.
11. Zeitung: Frankfurter Allgemeine, 2017, N35.

С. АРАКЕЛЯН – Современные тенденции изучения словообразования в немецком языке. – Как известно, с пониманием словообразовательной формы связано понимание значения производных образований, которое проявляется в их соотносённости с другими словами. Современные тенденции изучения этих образований характеризуются выявлением их функциональных особенностей. В этой связи в немецком языке в качестве специфических средств словообразования выделяются так называемые комбинемы и конфиксы, которые в современном языкознании трактуются неоднозначно. В данной статье предпринимается попытка разграничить эти явления от других словообразовательных средств и выявить их функциональные особенности.

Ключевые слова: словообразование, производные слова, комбинема, конфикс, морфемная структура, грамматическое значение, деривация, лексическое значение, эквивалентность, циркумфикс

S. ARAKELYAN – *The Latest Tendencies of Studying Word Formation in German.* – It is well known that the notion of word-formation is closely connected with the notion of the meaning of derivative forms, which are revealed in correlation with other words. The modern tendencies of studying such kind of formations are characterized by identifying their functional features. In this regard “combines” and confixes are marked out as special means of word-formation in German which, however, in modern linguistics are interpreted differently. In the present paper an attempt is made to discriminate these phenomena from other word formation elements and to bring to light their functional features.

Key words: word-formation, formative words, combine, confix, morphemic structure, grammatical meaning, derivation, lexical meaning, equivalence, circumfix

Ներկայացվել է՝ 03.07.2019

Երաշխավորվել է ԵՊՀ Գերմանական բանասիրության ամբիոնի կողմից
Ընդունվել է տպագրության՝ 20.11.2019